

Datero rf
Datero ry

Biblioteksgatan 13, 65101 Vasa
Kirjastokatu 13, 65101 Vaasa
Tel./puh. 040 7383402
www.datero.fi

KOMPENSOIVIEN LUKI-APUVÄLINEIDEN TARPEEN ARVIOINTI

Kirjoittaja: Marja-Sisko Paloneva
lukiapuvälineasiantuntija
toiminnanjohtaja
Datero ry
marja-sisko.paloneva@datero.fi
www.datero.fi

Palvelujen tuottajat; Kaksikielisellä Vaasan seudulla atk-apuvälinepalveluita tuotetaan kahden yksikön yhteistyönä: Vaasan keskussairaalan Tietotekniikka – ja kommunikaatiokeskus Tikoteekki tekee kompensoivien lukiapuvälineiden tarpeen arviointeja lääkärin läheteellä. Datero ry on Vaasan seudun vammais- ja intressijärjestöjen hallinnoima yhdistys. Datero ry:n ylläpitämä Erityisryhmien tietotekniikkakeskus Datero tarjoaa palveluita kuten koulutusta, tiedotusta, käytönohjausta ja ohjelmalainausta kentällä toimivalle ammattihenkilöstölle ja erityisesti niille loppukäyttäjille, jotka eivät saa lähetettä keskussairaalan yksikköön. Dateron palvelut ovat avoimia. Muualla maassa toimii muutamia julkishallinnon ja kolmannen sektorin yksiköitä, jotka tuottavat osin vastaavia palveluita kuin Tikoteekin ja Dateron yhteistyönä tuotetaan Vaasan seudulla. Näistä esimerkkejä ovat Kuntoutussäätiö, HERO, Suvituuli ym..

Aloite: Diagnosoituja luki- ja oppimisenpulmia kompensoivien apuvälineiden tarpeen arviointi käynnistyy siitä, että jokin taho on havainnut lukipulmat ja on tietoinen siitä, että apuvälineitä on olemassa. Aloite voi tulla mistä tahansa, mutta useimmiten sen tekee opettaja, psykologi, lukivaikeuksinen henkilö itse tai lukilapsen vanhempi.

Lähete: Läheteen keskussairaalan Tikoteekkiin antaa lääkäri tai avohuollon ylilääkärin delegeimana muu terveydenhuollon työntekijä.

Kolmannen sektorin yksiköiden apuvälinekeskuksiin kuten Helsingissä toimivan HERO:n ja Vaasan seudulla toimivan Dateron apuvälineinfoihin voi tulla ilman lähetettä, mutta sieltä ei saa kirjallista lausuntoa ja suositusta, ainoastaan tietoa olemassa olevista apuvälineistä.

Taustatukimukset: Usein apuvälinearviointiin tulevilla asiakkaalla on takanaan monenlaisia opettajien, psykologien ja erikoislääkäreiden tutkimuksia, mutta aina ei edes pikalukitestiä ole tehty. On vain tietoa siitä, että lukipulmia on. Kun asiakas kokee vaikeuksia ja pikalukitestin 22 tunnusmerkistä täyttyy enemmän kuin puolet, on aihetta miettiä tukitoimia.

Arviointi: VKS:n Tikoteekissa lukiapuvälinearviointi aloitetaan sellaisista välineistä, joita on jokaisen ulottuvilla kuten Wordin oikoluvun käyttönotosta (eri kielillä) ja muiden asetusten säätämisestä paremmin hahmotettavaksi. Samoin mietitään opiskelutekniikkaa ja työmuistin tukemista. Seuraavaksi selvitetään hyötykö asiakas maksuttomista Celian äänikirjoista. Usein kirjoitetaan suositus äänikirjalainajaksi hyväksymistä varten. Tässä yhteydessä tutustutaan Celian kotisivuihin, lainaamisen käytäntöihin, äänikirjojen ja e-kirjojen lataamiseen erilaisille kuuntelulaitteille sekä kuunteluohjelmien ja -laitteiden käyttöön. Kun asiakas on oppinut vapaa-ajan äänikirjoja käyttäen äänikirjojen teknisen käytön ja totutellut kuuntelemaan tekstejä ilman oppimisen painetta voidaan siirtyä kokeilemaan äänioppikirjojen käyttöä ja tutustua äänikirjan käyttöön liittyviin opiskelutekniikoihin.

Datero rf
Datero ry

Biblioteksgatan 13, 65101 Vasa
Kirjastokatu 13, 65101 Vaasa
Tel./puh. 040 7383402
www.datero.fi

Tarvittaessa lisätukea, kokeillaan näytönluku- ja puhesynteesiohjelmia, jotka on tarkoitettu erityisesti lukivaikeuksisen henkilön kompensoiviksi apuvälineiksi, ei harjoitteluun vaan säännölliseen käyttöön niissä tehtävissä, joita on joka tapauksessa tehtävä. Usein ohjelmat lainataan asiakkaalle. Päätös niiden käytöstä ja siitä, mitä ohjelmia ja laitteita suositellaan, tehdään 1-3 kuukauden aikana arkielämässä tehtyjen kokeilujaksojen perusteella. Jaksoja, joille välineitä vaihdetaan, voi olla useita.

Puhsynteesin käyttö lukemisen apuvälineenä, vaatii tekstin saamista näytölle. Tekstin siirtämiseen on useita menetelmiä: kirjoittaminen, CD:ltä, USB-tikulta tai s-postista siirtäminen, erilaiset skannerit, internetistä poimiminen jne.

Käydään läpi vaihtoehtoisia muistiinpanojen tekemisen menetelmiä kuvaamisesta äänittämiseen. Samoin laajennetaan ajatusta erilaisista laitteista, joilla tämä voidaan tehdä. Henkilökohtaisessa apuvälineiden tarpeen arvioinnissa haetaan käyttäjälle ominaisinta ohjelma- ja laiteyhdistelmää, joka toimii hänen arkitilanteissaan.

Arvioinnin aikana ollaan yhteistyössä asiakkaan lähi-toimintaympäristön kanssa. Tavoite on saada apuvälineet sisälle toimintaympäristön kuten koulun, opiskelu- tai työpaikan arkeen sen normaaliksi osaksi.

Kolmannen sektorin yksiköissä, kuten Daterossa, asiakkaalle annetaan samaa tietoa kuin Tikoteekissäkin. Usein luki-apuvälineinfot pidetään pienissä ryhmissä, mutta myös yksilöllisesti.

Lausunto ja suositus: VKS:n Tikoteekissä kirjoitetaan kokeilun ja arvioinnin päätteeksi lausunto ja suositus lukiapuvälineiden tarpeesta. Lausunto sisältää tiedot suositeltujen apuvälineiden hinnoista ja jälleenmyyjistä. Asiakkaalle annetaan tietoa niistä apuvälineiden kustantajatahoista, jotka tulevat kyseeseen hänen kohdallaan. Asiakkaalle tai hänen omaisilleen annetaan tarvittaessa neuvontaa hakemuksen tekemisessä.

Kolmannen sektorin yksiköissä kuten Daterossa lausuntoja ja suosituksia ei kirjoiteta. Samoin kokeilulainauksiin ja lausuntojen kirjoittamiseen ei ole resursseja. Neuvontaa ja ohjausta annetaan sekä ammattihenkilöstölle että loppukäyttäjille. Diagnoosia tai lähetettä ei vaadita.

Käyttöohjaus: Kun apuvälineet on kustannettu ja hankittu, on käyttöönoton aika. Tutkimusten mukaan jos apuväline ei tule käyttöön kolmen kk:n kuluessa sen saamisesta, se ei tule käyttöön lainkaan. Hankintavaiheessa lausunnon ja suosituksen antamisesta on tavallisesti kulunut kuukausia, usein jopa vuosia. Suositeltujen lukiapuvälineiden käyttö on voinut unohtua. Joskus suositeltuja apuvälineitä ei enää edes ole markkinoilla ja joudutaan miettimään korvaavaa tuotetta. Kustantaja ja/tai asiakas voivat olla tarvittaessa yhteydessä Tikoteekkiin lisätietojen ja käytön-ohjauksen saamiseksi.

Kolmannen sektorin yksiköt voivat myös antaa käyttöohjausta erityisesti sellaisille asiakkaille, jotka eivät ole saaneet virallista apuvälineiden tarpeen arviointia vaan vasta miettivät tai ovat hankkineet apuvälineitä omin päin. Tavallisesti esim. HERO:n ja Dateron käyttöohjaus tapahtuu ryhmäohjauksena, mutta myös henkilökohtaista ohjausta on mahdollista saada.

Seuranta: Kallein apuväline on se, joka hankitaan, mutta joka jää käyttämättä. Toisaalta kalliskin apuväline kannattaa hankkia, jos se tulee käyttöön ja edistää käyttäjän tasa-arvoista tiedonsaantia. VKS:n Tikoteekki seuraa apuvälineiden käyttöä lähinnä asiakkaiden palautteiden kautta ja järjestämällä kaksi kertaa vuodessa ryhmäohjauksia. Niihin kutsutaan kaikki 3-5 edellisen vuoden aikana suosituksen saaneet ja heidän lähikasvattajansa. Tämä siitä syystä, että lähikasvattajat vaihtuvat suhteellisen usein. Esim. opettajan vaihtuminen johtaa usein aiemmin hyvässä käytössä olleiden lukiapuvälineiden jäämiseen käyttämättä. Ryhmäohjauksessa sekä asiakas, omaiset että lähikasvattajat päivittävät tietojään ja saavat tietoa uusista markkinoille tulleista apuvälineistä. Usein apuvälineiden tarpeen arviointiin palataan muutaman vuoden kuluttua asiakkaan tarpeiden muuttuessa ja uusien välineiden tullessa markkinoille.

Datero rf
Datero ry

Biblioteksgatan 13, 65101 Vasa
Kirjastokatu 13, 65101 Vaasa
Tel./puh. 040 7383402
www.datero.fi

Kolmannen sektorin yksiköt eivät kysy asiakkailtaan nimeä, diagnoosia tai lähetettä. Näin ollen ne eivät seuraa asiakkaiden apuvälineiden käyttöä.

Esimerkki aikuisen työssä olevan ja opiskelevan lukivaikeuksisen apuvälinearvioinnista:

Taustatiedot: Lukipulmat ovat ilmeiset. Asiakas kuvaa niitä seuraavasti: Suuria vaikeuksia selviytyä kirjallisista tehtävistä. Käsin kirjoittaminen työlästä, käsialasta vaikea saada selvää. Vaikeuksia huomata kirjoitusvirheitä ja virheitä lauseiden rakenteessa. Vaikeuksia rakentaa järkeviä tekstikokonaisuuksia. Luetun ymmärtämisen pulmia. Lukiessa jumiutuu eikä pääse eteenpäin tehtävissään. Vaikea-asteisista pulmistaan huolimatta asiakkaalla on meneillään monenlaista elämäntilanteen parantamiseen ja vastaavassa tilanteessa olevien tukemiseen tähtäävää aktiviteettia ja osallistumista: Opinnot oppisopimuskoulutuksessa ja neuropsykologinen valmentajakoulutus yliopistossa ovat meneillään. Hän toimii vammaisjärjestön paikallisyhdistyksen puheenjohtajana sekä kokemuskouluttajana sosiaali- ja terveystieteiden oppilaitoksessa.

Näissä tehtävissään hän käyttää paljon aikaa opiskelutehtäviensä, opetusmateriaalinsa, pwp -esitystensä, suunnitelmien, raporttien, lausuntojen, kutsujen, lehtijuttujen ym. kirjallisten materiaalien tuottamiseen. Aikaa kuluu niin paljon, että palautumiseen jää aikaa aivan liian vähän. Stressi on kova. Asiakas on perheellinen. Hänen on alle kouluikäiset lapsensa ovat saaneet diagnoosin, joka oikeuttaa Kelan vammaistukeen. Asiakas kokee elämäntilanteensa todella haastavaksi. Hän oireilee mm. kuumeilemalla ja on väsynyt. Hän toivoisi saavansa helpotusta lukemista ja kirjoittamista vaativissa tehtävissään. Hänellä ei kuitenkaan ole varaa apuvälinehankintoihin. Hän on käynyt Kelassa kysymässä mahdollisuutta saada tukea apuvälineiden hankintaan. Saamansa vastauksen perusteella hän ei ole jättänyt hakemusta.

Yhteenvedo arvioinnista: Käytiin läpi äänioppikirjojen ja vapaa-ajan ääni- ja e-kirjojen käyttöön liittyviä käytäntöjä. Vapaa-ajan äänikirjoja asiakas saa Celiasta ja kirjastosta maksutta. Samoin hän voi lainata e-kirjoja maksutta kirjaston internet - sivujen kautta.

Tutustuttiin AMIS- ohjelmaan. Todettiin, että äänioppikirjoja voi kuunnella myös uudemmilla MP3-soittimilla, mutta niiden selaus-, navigointi-, nopeudensäätö- ym. ominaisuudet on tarkoitettu musiikin kuunteluun eivätkä ne vastaa oppikirjan kuuntelussa tarvittavia ominaisuuksia.

Tutustuttiin erillisiin äänikirjan kuuntelulaitteisiin. Niiden hinta (n. 500 €) tuntui asiakkaasta suurelta. Siihen pitää lisätä vielä tarvittavien äänioppikirjojen hinta 25 €/kpl. Äänioppikirjat ovat asiakkaalle maksuttomia korkeakouluopinnoissa. Keskiasteenaikuisopinnoissa oppimateriaalin maksaa opiskelija. Annettiin asiakkaalle opiskelutekniikan ohjausta. Samoin ohjattiin muistiinpanojen tekemisestä vaihtoehtoisilla tavoilla: kirjoittamalla perinteisesti paperille, piirtämällä, kirjoittamalla MindMap -menetelmällä paperille tai MindMap -ohjelmalla, poimimalla keskeiset asiat esim. C-pen kynäskannerilla tekstinkäsittelyohjelmaan, kuvaamalla kameralla tai videoimalla, äänimuistiinpanoina puhelimeella, sanelulaitteella, äänikirjan lukulaitteella, äänittävällä kynällä (Echo Smart Pen), tablettitietokoneella tms.

Tutustuttiin Claro Read Plus V6- ja vastaavaan Dolphin Easy Tutor- ohjelmaan. Asiakas pystyi kuuntelemaan tekstejä ja saamaan niistä selvää. Hän luki aiemmin kirjoittamiaan tekstejä ja kuunnelleessaan heti tajusi, että hän on toistanut turhaan samoja sanoja. Hän huomasi, että on käyttänyt sekavia lauserakenteita, joita hän nyt pystyi rakentamaan uudelleen ja kuuntelemaan miltä ne kuulostivat. Hän kirjoitti työskennellessään väärin sanoja, jotka hän nyt pystyi korjaamaan. Yhdistys, jonka puheenjohtaja hän, on kaksikielinen. Asiakas käyttää tehtävässään sekä suomea että ruotsia. Claro Readin mukana tulevat ruotsin- ja englanninkielinen puheesynteesi tukevat häntä hänen työssään ja opinnoissaan. Ohjelman mahdollistama pdf - dokumenttien avaaminen tekstidokumenttina ja mahdollisuus kuunnella niitä puheesynteesillä helpottaa häntä mm. Kelan lomakkeiden ja internetin pdf-muotoisten dokumenttien lukemisessa ja niiden ymmärtämisessä. Verrattiin Claro Readia aLeksis 2 –sarjan Puhuva

Datero rf Datero ry

Biblioteksgatan 13, 65101 Vasa
Kirjastokatu 13, 65101 Vaasa
Tel./puh. 040 7383402
www.datero.fi

tekstinkäsittelyohjelman ominaisuuksiin. Suositeltiin Claro Read Plus V6-ohjelman CD-versio asiakkaan käyttöön. USB-versiota ei tarvita, koska suositeltava laite on tarkoitettu jatkuvasti mukana kuljetettavaksi.

Äänikirjan lukulaite

Äänikirjan lukulaite

Langaton sivuskanneri

Kinesteettisenä oppijana asiakkaan on vaikea istua paikallaan pitkiä aikoja. Hän oppii paremmin liikkua samalla kun hän keskittyy kuuntelemiseen. Voidakseen hyötyä täysimääräisesti Claro Read Plus V6-ohjelmasta opinnoissaan ja työssään, tulee asiakkaalla olla käytössään langattomat kuulokkeet.

Claro Read Plus V6 –ohjelmassa on esiintynyt yhteensopivuusongelmia ilmaisohjelmien yhteydessä. Suositeltiin, että asiakkaalle kustannetaan Word-tekstinkäsittelyohjelma. Edullisin tapa hankkia se on Microsoft Office Student-versio, minkä käyttöön asiakkaalla on oikeus, koska hän on opiskelija.

Claro Read Plus V6- tai vastaavaan Dolphin Easy Tutor- ohjelman hyödyntäminen edellyttää sujuvaa skanaustoimintoa. Tutustuttiin erilaisiin skannereihin, joilla voi siirtää tekstiä paperilta digitaaliseen muotoon puhesynteesillä kuunneltavaksi: A4-tasoskanneri, arkkiskanneri, sivuskanneri, hiiriskanneri, C-pen -kynäskanneri, valokuvaamalla skannaaminen. Päädyttiin siihen, että asiakas tarvitsee monitoimilaitteen, jossa on mahdollisuus sekä tulostaa että skannata kokonaisia tekstejä tekstinkäsittelyohjelmaan. Lisäksi hän tarvitsee C-pen-kynäskannerin. Sillä hän jäsentee lukemastaan tekstistä keskeiset asiat erilliseen dokumenttiin, tekee laajempia muistiinpanoja pitkistä teksteistä ja muokkaa ja kuuntelee niitä tietokoneella. Samoin hän kuuntelee opiskeluunsa kuuluvia tehtävänantoja ja tenttikysymyksiä ja siirtää sanoja, joita ei ymmärrä internet-sanakirjaan tai Google-kääntäjänsä. Edelleen hän siirtää sillä opiskelussa tai työssä käyttämäänsä sanastoa Language Maid -ohjelman hakutoimintoon ja sanalistoille.

Kynäskanneri

Näytönlukuohjelma

Äänittävä kynä

Datero rf
Datero ry

Biblioteksgatan 13, 65101 Vasa
Kirjastokatu 13, 65101 Vaasa
Tel./puh. 040 7383402
www.datero.fi

Tutustuttiin Echo Smart Pen –äänittäväään kynään. Se toimii asiakkaalla muistiinpanojen tukena kokouksissa ja luennoilla, helpottaa muistiinpanojen tekemistä ja vapauttaa hänet kuuntelemaan opetusta tai osallistumaan kokouksen kulkuun ilman, että keskeisiä sisältöjä menee ohi.

Kaksikielisen yhdistyksen puheenjohtajana hän tarvitsee etenkin suomi-ruotsi –sanaston ymmärtämistä ja oikeinkirjoituksen tukea. Siihen tarkoitukseen suositeltiin lisäksi Stava Rex-oikolukuohjelmaa.

Tutustuttiin iPadin luki-ohjelmiin: Bluefire Reader – e-kirjan lukuohjelma, Daisy Worm –äänikirjan kuunteluohjelma, Pixter-skannausohjelma, joka muuttaa valokuvatut tekstit tekstimuotoiseksi (OCR-proseduuri), Voice Dream-näytöluku/kirjoitusohjelma tai Office –tekstinkäsittelyohjelma, Dragon Dictation – saneluohjelma, Audionote – muistiinpano-ohjelma, jossa sekä teksti, äänitys että kuvataallennusmahdollisuus, kamera / video –muistiinpanojen tallennusmuotona, QR-koodien lukuohjelma, ym. hyötyohjelmia., Say Hi! –käännösohjelma, QR-koodin lukuohjelma ym. soveltuvat appsit. Apuvälineiden käyttöönottovaiheessa asiakas saa ohjelmien käytön ohjauksen Tikoteekista. Suositellaan, että hän laitteiden peruskäytön oppimisen osalta osallistuu Datero ry:n tarjoamille selkokielisille Tikas-tietokoneenkäyttö- ja iPadin käyttöönottokursseille.